

La mina de can Travi

160 anys d'aigua corrent a Horta

La vall d'Horta és un territori ric en aigua. La serralada de Collserola pel nord, els Tres Turons pel sud i el coll de Penitents per l'oest canalitzen les aigües superficials que amb multitud de torrents i rieres formen la riera d'Horta que travessa el pla de Barcelona fins arribar al mar. Al llarg del temps les aigües vives han dibuixat una sinuositat que ha condicionat per se-

gles la vida de les persones que hi vivien i ha creat la orografia característica dels nostres barris que ara amaga la capa d'asfalt i edificacions. Si les aigües superficials han condicionat la vida en el territori, més encara ho fan les aigües subterrànies. Sense aigua no hi ha vida i qualsevol assentament humà que vulgui perdurar en un lloc la necessita.

Juanjo Fernández
Carlota Giménez

Els masos que s'han mantingut en el temps, alguns des de l'edat mitjana, ho han fet gràcies a tenir accés a l'aigua, ja sigui a base d'acumular la pluja caiguda o a la perforació del terreny amb pous i mines per extreure les aigües subterrànies tant abundants a la vall d'Horta. Amb el pas del segle la vida no variava en aquest entorn rural. Les generacions es succeïen sense grans canvis fins que la industrialització va transformar la forma de vida de la societat. El món rural era la base de la subsistència però a partir del segle XIX la industrialització canvia la societat i altera el concepte de progrés. Els progressos tecnològics faciliten guanyar-se la vida d'altres formes amb menys esforç i conseqüentment la població creix. Els pobles i les ciutats concentren aquest creixement de població que necessita de subministraments i serveis. La ciutat de Barcelona limitada per les muralles decideix enderrocar-les el 1856 per expandir aquesta població creixent i oxigenar la urbs. El Pla Cerdà intentarà ordenar aquest creixement. Aquesta expansió també afectarà els pobles del voltant del Pla. L'especulació immobiliària viu un esclat i els habitants i els habitatges estaran necessitats de nous serveis.

Horta era un municipi extens però poc poblat. Fins a mitjans del segle XVIII el poblament de Sant Genís d'Agudells o Sant Genís d'Horta, al vessant del Tibidabo, era el nucli més concentrat de població al voltant de l'església, el cementiri i la influència del monestir de Sant Jeroni de la Vall Hebron. La majoria dels pobladors del municipi vivien als masos i masies repartits per la vall. A l'altre costat de la vall, cap a l'est, existia el nucli de població d'Horta que a la segona meitat del segle XIX veia multiplicar per tres la seva població. Aquest nucli va ampliar l'extensió urbana i es va consolidar com el nou centre administratiu del municipi. La seu de la casa municipal ja a final del XVIII es trasllada de la masia can Safont a Sant Ge-

Galeria porticada de la masia de can Travi Vell

AMDHG

El cognom Travi té diferents grafies segons el document consultat i la citació que se'n fa en diferent documentació: Travy, Trabi, Travi, Traby. El mateix Josep de Travy signa així i quan el citem així ho hem escrit. En citacions textuais quedarà escrit com surti al document. I quan fem un esment actual, encara que parlem d'anys enrere, ho escriurem en la forma que ha quedat fixada: can Travi.

nís d'Agudells a la plaça de Santes Creus, d'Horta. L'increment de població necessita habitatges i incita a propietaris de masies a vendre o parcel·lar les seves terres per construir cases en detriment de l'explotació rural dels terrenys. L'aigua era un patrimoni important de la vall d'Horta que va contribuir a desenvolupar la indústria casolana de la bugaderia i de la pellaire.

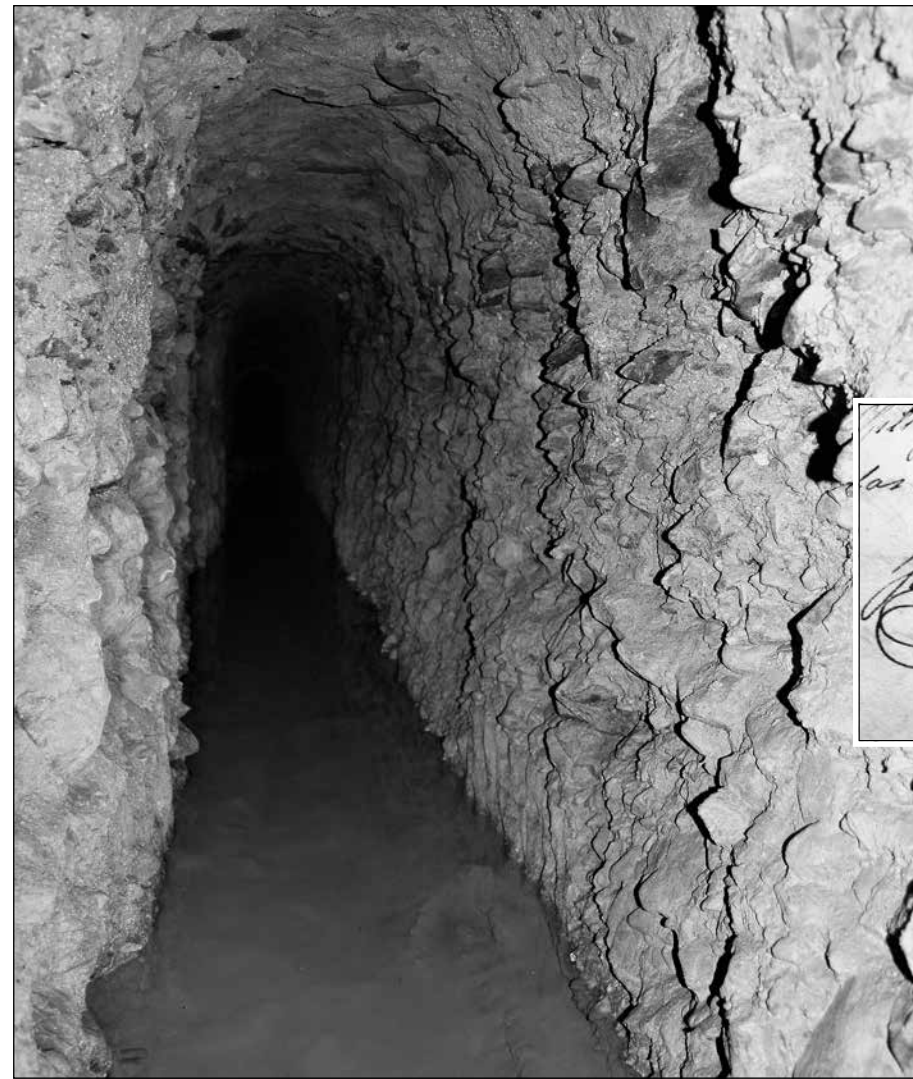
És en aquest entorn de desenvolupament en què José de Travy i de Casanova, de professió advocat, natural de Puigcerdà i propietari de la finca anomenada can Travy o can Garrigó, inicia una activitat empresarial pionera en aquell moment a Horta: la venda d'aigua potable transportada a

l'habitatge del consumidor, descobrint així un nou mercat amb bones expectatives de negoci.

La primera Llei d'Aigües de 1866 i les Reials Ordres posteriors que regulaven l'ús de l'aigua a mitjans del segle XIX eren molt meticuloses quant als usos o la propietat de les aigües. Les aigües superficials eren considerades

públiques: rius, torrents, rieres, fonts naturals, etc. En canvi les aigües que es fessin aflorar en terrenys particulars eren propietat exclusiva del posseïdor de la finca.

José de Travy devia ser coneixedor de les possibilitats aquíferes del subsòl de la vall quan a l'any 1857 compra unes parcel·les de l'heretat de can Rossell o Roquer, situada al nord i contigua a la seva finca. Una de les parcel·les era de terra campa i l'altra dedicada al conreu de vinya anomenada vinya de la Cervera de "cabida media mizada una mundina y sesenta y tres canas cuadradas y linda a oriente con torrente o camino que dirige al Laberinto, de mediodia con la viña de Travy...". Més transcen-

Aspecte de la mina. A la dreta, signatures dels propietaris (1857)

JUANJO FERNÁNDEZ/AHPB

dent que la compra d'aquests terrenys que afegia als propis de can Travi va ser l'acord que tot seguit pacta amb els consorts propietaris de can Rossell, Cayetano Roque i Antònia Soler, que l'autoritzava a buscar aigües subterrànies en dita heretat. L'acord li permetia "construir dos ramales de mina a partir del camino divisorio de las dos heretades de Travy i Roquer que tendran la extensión o largaria a saber el uno con dirección a poniente de setenta canas y el otro con dirección entre poniente y cierzo de cuarenta y cinco canas".⁽¹⁾ Un cop minat el subsòl, en Travy es comprometia a tancar els pous oberts a una profunditat mínima de vuit pams i anivellar les terres per continuar els conreus. Per aquests drets de minar i per les terres, José de Travy va pagar mil dues-centes lliures catalanes i cedia la facultat a "los consortes Roque i soler y sus sucesores y propietarios de la heredad llamada Roquer o Rosell de pasar perpetuamente con carruaje o sin ellos para ir i venir de dicha casa y heredad...pero no en manera alguna a otros propietarios de haciendas superiores o inferiores ni a sus colonos...".

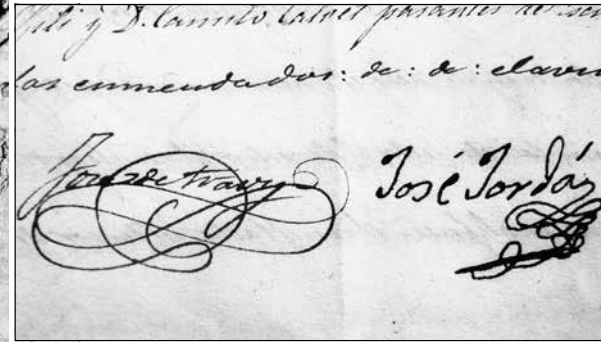
La visió comercial i innovadora de José

En José Jordà i Cirera natural del poble de Sarrià era un constructor de mines que s'havia associat amb en Travy

de Travy que el fa decidir a comprar les terres i pagar pel dret de minar, no era improvisada. En José Jordà i Cirera natural del poble de Sarrià era un constructor de mines que s'havia associat amb en Travy pel negoci de l'aigua. A ben segur que les prospeccions fetes en el terreny auguraven un cabal amb possibilitats de venda. Travy i Jordà s'associen i el 13 de gener de 1857, només tres dies després que Travy signés els drets de minar a can Rossell, pacten amb detall davant notari les condicions per a la construcció i explotació de la mina i les aigües. La mina serà construïda per en Jordà i totes les despeses seran a parts iguals entre els dos socis. Com a despeses entenen el cost dels drets de minar pagats a Roquer per Travy que estipulen i són la meitat de les mil dues-centes lliures pagades pels terrenys i els drets. Així com els costos de construcció de la mina que Jordà

detalla en funció de les dificultats pràctiques del terreny a excavar:

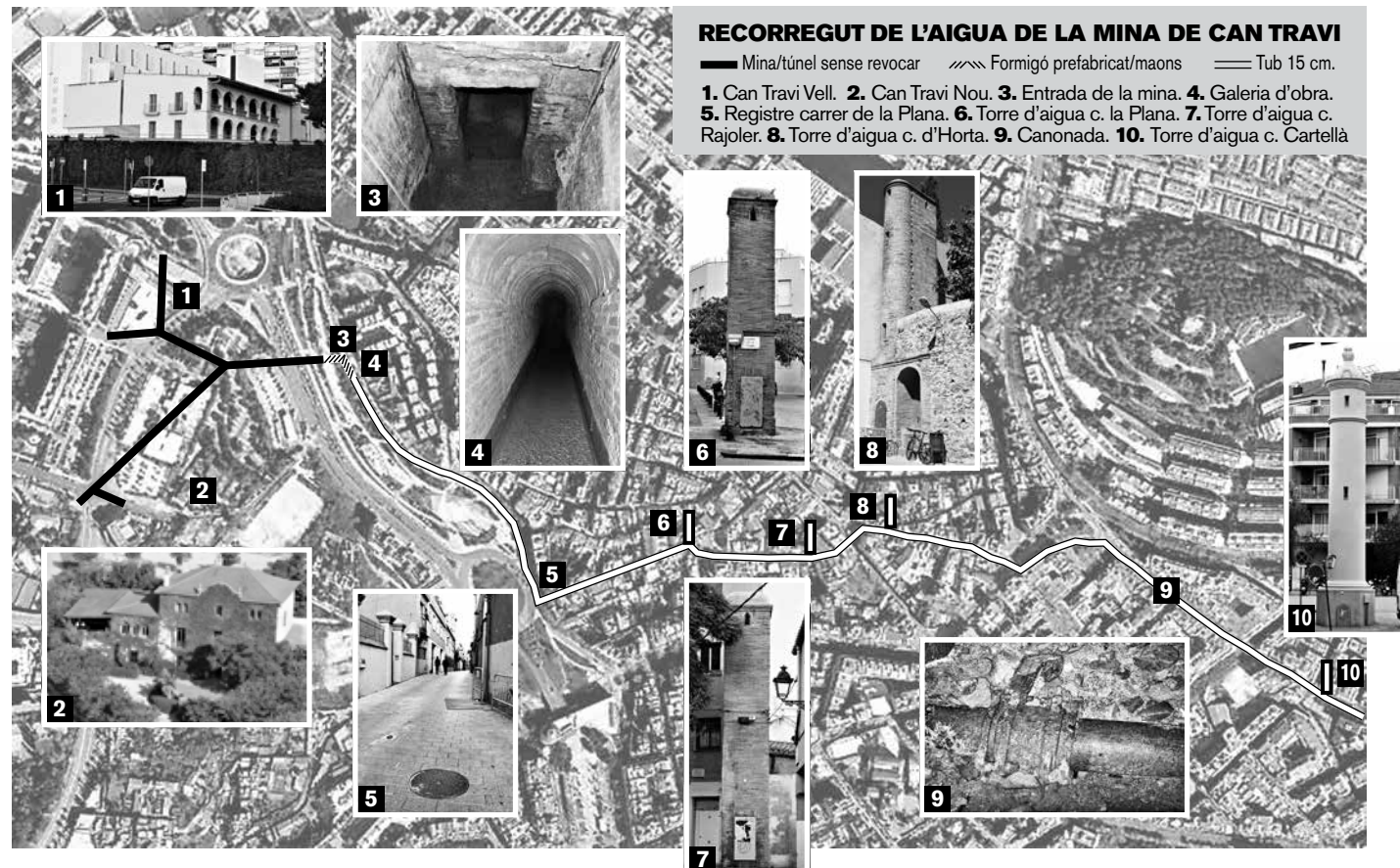
- "Per cada cana lineal de mina de tres pams d'ample i set i mig d'alçada i encaçalada: 48 reals o 54 si el terreny és 'pich i picot'".
- "Pel revestiment de les parets amb maó en sec: 80 reals per cana. Si el terreny és 'massa i tascó' 120 reals".
- "Per cada cana lineal de pou de terreny 'pich y picot' 24 reals. Si és de 'massa y tascó' 80 reals".⁽²⁾

Jordà disposa de dos anys per acabar la mina, moment en què acordaran la construcció d'aqüeductes i canonades per a la conducció fins els compradors. La mina tindrà origen en els dos ramals del subsòl de can Rossell de 70 i 45 canes de llargada que han pactat amb els consorts Roquer-Soler i continuarà per terrenys de can Travi fins a la riera d'Horta, actual carrer de Jerez. I "desde la Riera de Horta se dirigirá el caudal de aguas que se haya encontrado al punto o puntos que para su mejor venta o aprovechamiento hayan designado de comun acuerdo los contratantes por medio de cañería o acueducto...". L'obra es donarà per acabada quan sigui aprovada per Travy i hi hagi conformitat entre els socis de les despeses de construcció, aqüeductes, permisos i plets, si fos el cas. A partir d'aquest moment començaria la venda de l'aigua i si es donés el cas també la de la mina. Un cop liquidades les despeses "el remanente, si lo hubiese se repartirá por terceres partes, a saber dos a Travy en el doble concepto de dueño del terreno en que principalmente se buscaran las aguas, y de socio, y otra a Jordà bajo esta misma calidad". Per mantenir la societat i perseverar en l'empresa davant les dificultats, els socis pacten l'obligació d'invertir fins una quantitat de cinc-cents duros. Si un cop invertits aquests capitals un dels socis es retira perdrà tot dret a recuperar allò invertit.

Interès municipal per l'aigua de can Travi per dotar de fonts el poble d'Horta

Dos anys després, el gener de 1859, la mina devia estar ja excavada i projectada

RECORREGUT DE L'AIGUA DE LA MINA DE CAN TRAVI

— Mina/túnel sense revocar Formigó prefabricat/maons — Tub 15 cm.

1. Can Travi Vell. 2. Can Travi Nou. 3. Entrada de la mina. 4. Galeria d'obra. 5. Registre carrer de la Plana. 6. Torre d'aigua c. la Plana. 7. Torre d'aigua c. Rajoler. 8. Torre d'aigua c. d'Horta. 9. Canonada. 10. Torre d'aigua c. Cartellà

la canonada fins un punt de distribució que facilités la comercialització. El mateix mes de gener un ple municipal debat la qüestió de l'aigua, i atenent a l'increment de població, la manca total d'aigua de peu (aigua de boca) y per evitar malalties, considera de utilitat pública i de necessitat absoluta l'adquisició d'un volum de 4 plomes d'aigua per repartir-les en tres fonts situades en uns punts perfectament delimitats. Una font al carrer Major, una altra al barri dit de Guardiola i la tercera al barri de la Plana.

En el projecte inicial de Travy i Jordà la canonada no passava per aquests llocs ja que es dirigia a la part inferior de la riera i no travessava el poble. Per influir en el canvi de traçat el ple municipal “se dirigió a los señores Travy i Jordà manifestándoles que facilitasen por su parte la adquisición por el pueblo de las 4 plumas de agua, dando otra dirección a la cañería de la que tenían proyectada”.⁽³⁾ En contrapartida el municipi els cedirà terreny per construir dos pilars repartidors, un al costat de la font del carrer Major i l'altre al costat d'una de les altres dues fonts proposades, però recomanaven que l'altre pilar fos al barri de Guardiola, ara carrer Sanpere i Miquel, per a major elevació. Amb aquest recorregut s'evitaven derivar tres canonades ja que una sola passava per les tres fonts i s'estalviaven despeses. El preu demanat pels constructors de la mina a l'Ajuntament era de 650 lliures per cada ploma d'aigua. En total 2.600 lliures equivalents a 27.733 rals i l'única obligació

per part del Consistori era contribuir a les despeses de reparació de la canonada proporcionalment a les 4 plomes comprades. Per fer front als pagaments l'Ajuntament no disposava en absolut de fons propis i preveien demanar autorització al Governador Civil per obtenir capital a través de dues vies. Primera per la venda d'uns corals que eren de propietat municipal des de 1841, i segona a base de capitalitzar censos de pensió a càrrec d'alguns particulars. En cas que el capital obtingut per a les vendes no fos suficient demanaven poder crear un nou arbitri a la població fins a cobrir l'import acordat.

Aquest era el pacte inicial el gener de 1859 pres entre l'Ajuntament i els socis Travy i Jordà quan encara no estava acabada la conducció de l'aigua. Va ser acordat per unanimitat del ple municipal amb el suport dels millors contribuents de la població que havien estat convocats. El projecte i les obres continuen i passarà més d'un any i mig abans d'escripturar l'acord amb les condicions i característiques definitives de la venda i distribució de l'aigua que seran diferents de les previstes en aquell acord.

Primers compromisos de compra

L'estiu de 1860 les obres ja deuen estar prou avançades perquè Travy i Jordà acceptin el compromís i la obligació de vendre plomes d'aigua als primers compradors. Per materialitzar el compromís, signen un document pel que s'obliguen “a

conduir per cañeria cerrada construhida ab la deguda solidez las plumas de agua que se comprian fins a y tres pilars repartidors (primera menció als tres pilars construïts a Horta) que a sas costas construiran en lo terreno comunal que sels cedeix al efecte y en los punts designats del Poble de Horta com a més convenient, a saber lo primer en lo Barri de la Plana immediat a la casa dita del Mestre de Casas. Lo segon: en lo Barri de Guardiola al racó immediat al terreno de Sabadell i lo tercer en lo Carrer major immediat a la pujada de casa Ostrell”. El comprador decidirà de quin pilar

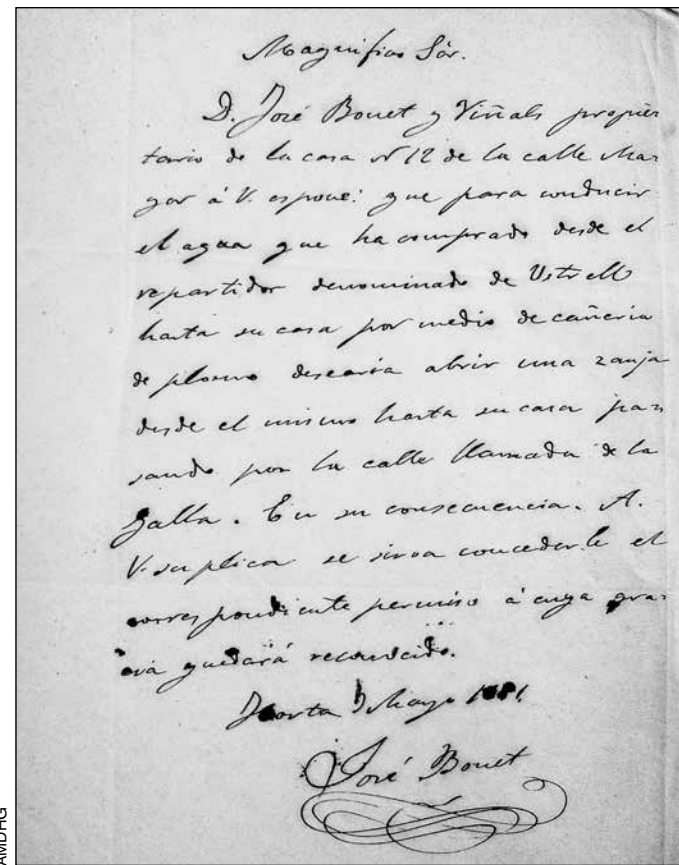
L'estiu de 1860 les obres ja deuen estar prou avançades perquè Travy i Jordà acceptin vendre plomes d'aigua

repartidor voldrà rebre l'aigua. Els pilars tindran una porta amb dos panys diferents i una clau la custodiarà el venedor i l'altre el comprador “al efecte de que puguian estos enterarse quant seguia necesari del estat de dits repartidors sens que se creguian perjudicats en la quantitat de agua que tinguessin adquirida.” Els socis es comprometen a vendre un cabal màxim de 40 plomes d'aigua dites de primera classe. Tot el cabal sobrant el podran comercialitzar com a plomes de segona classe i seran les que primer patiran una disminució imprevista del cabal de la mina. Les despeses de conser-

A la pàgina de l'esquerra situació de la mina i de la canalització de can Travi sobre una imatge per satel·lit (Google) amb alguns elements significatius de la instal·lació.

Al costat, escrit de José Bonet, del carrer Major número 12, demanant permís per col·locar una canonada des de la torre del carrer Horta fins a casa seva, el maig de 1861

AMDHG

vació i neteja de la mina seran a càrrec dels venedors i les de les manteniment de la canonada i els pilars repartidors seran proporcionals al número de plomes subscrites pels compradors. Aquest primer document de compromís datat el 19 d'agost de 1860 és subscrit per la compra de 2 plomes per José Bonet i per 2 plomes més per Francisco Giol, l'alcalde.⁽⁴⁾

Recorregut de la canonada d'aigua a través dels carrers

L'Ajuntament era potser qui tenia més interès en facilitar l'accés de l'aigua al poble i va materialitzar la compra de plomes d'aigua l'octubre de 1860. És la primera venda de la qual tenim constància documental. A l'acta notarial s'acorden els pactes amb modificacions dels acords que havien pactat un any abans en document privat. Per exemple, el preu de la compra ja ha variat. Del preu inicial pactat de 650 lliures per ploma l'Ajuntament va obtenir una rebaija a canvi de la cessió de terrenys per la construcció dels pilars repartidors i la conducció de la canonada a través de la riera i els carrers del poble. Amb aquestes condicions Travy i Jordà conduirien la canonada pels carrers del poble, recorregut que els facilitaria la comercialització de l'aigua a les cases dels compradors. També va variar la quantitat de 4 plomes acordades el 1859 i van fer efectives només 2 plomes d'aigua a perpetuïtat per un preu de 1.000 lliures equivalents a 10.666 rals i 22 maravedís. La cessió de terrenys pels pilars ara

només era per dos repartidors. Un al lloc que denominen “cantó de casa del Mestre de Cases” i l'altre al carrer Major “punto inmediato a la subida llamada de casa Us-trell”. El primer pilar seria l'actual de la baixada de la Plana /plaça de les Masies i el segon al carrer d'Horta junt al carrer de la Galla. En aquest primer acord no hi ha menció al pilar del carrer del Rajoler. Els pilars repartidors facilitaven la distribució a cada veí alhora que l'aigua guanyava alçada per obtenir més pressió per continuar el recorregut. Tota la conducció d'aigua que travessava el poble havia de ser “por medio de cañeria cerrada de caños de alfarería .../... quedará empezada a los quince dias y terminada a los dos meses y medio de la otorgación del presente contrato fuyendo el agua en las repartidores”⁽⁵⁾. A més de la rebaixa del preu a canvi de facilitar el recorregut de la canonada pel poble i la cessió de terreny per construir els pilars, l'acord inclou també la promesa de venda al Consistori de 3 plomes més quan aquest ho sol·liciti i al mateix preu. El primer pagament satisfet va ser a final de 1860 per la meitat de l'import total, és a dir, 5.333 rals i 11 maravedís dels quals només una part van ser pagats en moneda metàl·lica a

Els pilars repartidors facilitaven la distribució a cada veí alhora que l'aigua guanyava alçada i més pressió

Travy i Jordà; 4.000 rals d'aquest import els va cobrar Gerónimo Duran, paleta del poble d'Horta, a qui havien encarregat la construcció de les fonts públiques. El presupost presentat per G. Duran només incloïa dues fonts, sense especificar la situació, i va ser aprovat per un import de 3.355 rals per l'alcalde Francisco Giol, el 27 de desembre de 1860. Més endavant veurem que algun d'aquests acords van tornar a ser canviats quan dos anys més tard una nova escriptura els modifica.

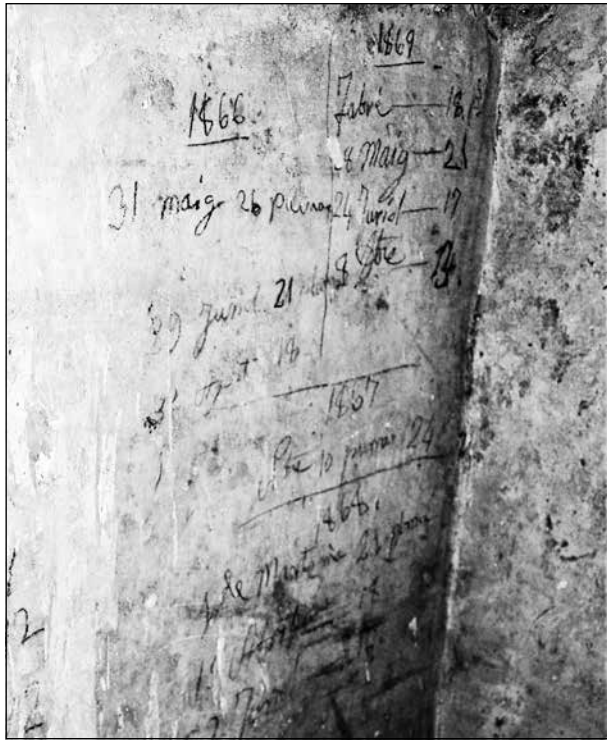
La importància de posar aigua corrent a l'abast dels habitants del nucli municipal era transcendental pel Consistori. Però ja hem vist abans que les finances públiques no eren suficients per cobrir els costos, així que l'Ajuntament convoca els terratinents del municipi perquè col·laborin a les despeses mitjançant “subscripciones voluntàries per la compra y construcció de les fonts Comunals” amb el resultat de les següents aportacions de moneda en rals:

Pedro Arenas	400
Vicens Ventura	200
Isidro Giol	400
José Iglesias	300
Pedro Mariné	150
Isidro Bordas	200
Pedro Sabadell	250
José Mariné	200
Tomas Giol	300
Juan Torrents	200
José de Trabi	400
Jose Bonet	400
Jose Ventura	200
Mariano Sallés	300
Vicente Guardiola	100

Tots eren membres destacats del poble per ser terratinents, menestrals o comerciants pertanyents a algunes de les famílies més influents d'Horta. Podem reconèixer alguns d'aquests noms en el nomenclàtor dels carrers actual: Mariner, Guardiola, Pere Pau (Sabadell), Espiell, Travi.⁽⁶⁾

L'inici de l'any 1861 sembla ser el punt de partida per a les vendes de l'aigua de la mina als particulars. Recordem que Horta era un poble petit i de caràcter eminentment rural, amb una població disseminada en masies i un nucli urbà en creixement. L'accés a l'aigua de boca a través de fonts públiques al nucli urbà devia ser una novetat de gran utilitat. Però poder fer arribar l'aigua corrent fins un domicili particular d'aigua per beure o per a usos industrials, era una innovació a l'abast de molts pocs pel cost que suposava. A més de la comoditat de no haver d'anar a buscar l'aigua allà on estigués; tenir aigua corrent donava prestigi a la casa que la rebia. I també un altre valor que serà transcendental i que encara trigaria molts anys en ser d'ús comú de la població: el de les pràctiques higièniques que van transformar per sempre la

Les vendes de plomes d'aigua estaven garantides perquè la mina subministrava més aigua de la que es venia. Per cobrir aquesta garantia Travy i Jordà havien estipulat, segurament pels càlculs dels cabals mesurats abans de la comercialització, que només serien 40 el número de plomes a vendre com de primera classe. La resta d'aigua que s'obtenia de la mina, o de nous cabals provinents de noves mines que s'excavessin, podrien vendre-la com plomes de segona classe. En cas que en algun moment el cabal de la mina minvés aquestes darreres plomes de segona serien les primeres perjudicades. Si arribés el cas que les plomes de segona classe no fossin suficient per cobrir com a mínim les dues terceres parts de les 40 plomes de primera, Travy i

Inscripcions a la paret de la sala de mesures. A la dreta, diversos petits receptacles per fer les mesures de la quantitat d'aigua JF

Jordà es comprometien a invertir 800 lliures en prolongar la mina en els terrenys de can Travi.

Al final del túnel de la mina on comença la canonada al carrer de Jerez hi ha un petit recinte amb banyeres per mesurar l'aigua. A les parets hi ha encara unes anotacions a llapis amb alguns cabals mesurats el segle XIX i el XX. Son de difícil lectura pel temps que ha passat però encara es pot llegir:

1864 2 juny "nia" 23 plomes.
1866 31 de maig 26 plomes.
juny 21 plomes.
agost 18 plomes.
1867 9 (il·legible) plomes 24.
1868 1 de M... 21 ploma.
Abril 18.
1869 Fabre 18 pl.
18 maig 21 pl.
24 juliol 17;
8 S.. 13.
21-9-1927 12p.
19-10-1927 15p.
1-1-1928 18p.

El quart pilar repartidor

Un cop construïts els tres pilars repartidors mencionats i comercialitzada i repartida l'aigua als veïns més propers d'Horta, la mina encara devia generar més cabal per vendre més aigua que aquelles 40 plomes qualificades com de primera classe. Així que la canalització es va allargar a partir del darrer pilar del carrer Horta fins a creuar la llera de la riera d'Horta, avui carrer Tajo, i que llavors era la frontera amb Sant

Andreu del Palomar. Continuava el recorregut per sota de la riera, avui carrer de Cartellà, fins arribar a la finca de Jacinto Oliver Lasaleta on finalitzava la conducció en el quart i darrer pilar repartidor. Jacint Oliver era fabricant de midó i la fàbrica que havia fundat el 1833 estava al número 3 de la Riera d'Horta. Molt probablement les activitats empresarials de Travy i Oliver van propiciar l'allargament de la conducció d'aigua fins a la fàbrica. La producció de midó a partir de grans de blat necessitava de força aigua i els dos empresaris van acordar la operació encara que molt probablement era per l'abastiment de d'aigua de boca o un complement per la producció de la fàbrica.

Verbalment havien acordat que Oliver cedia un petit terreny, a la cantonada de la fàbrica a tocar de la riera, per a la construcció d'un pilar repartidor a canvi d'una rebaixa en el preu de l'aigua. Acord similar al pactat amb l'Ajuntament d'Horta. El 5 de maig de 1862 escripturen davant notari la compra-venda de 2 plomes d'aigua de primera classe a un preu de 690 lliures la ploma. Un preu més alt que les vendes tancades en mesos anteriors potser per equilibrar d'oferta i demanda o tal vegada per la gran distància que havia de cobrir la nova canonada des del carrer Major fins al pilar de la riera que eren uns 550 metres. Per la cessió del terreny per l'edificació del pilar repartidor, 12 pams quadrats, hi ha una rebaixa en el preu que pacten en 600 lliures cada ploma que Oliver pagarà en un màxim de dos anys i que generarà un interès del 6%. Aquest nou pilar estava situat a una alçada inferior que els altres tres d'Horta, la

qual cosa va permetre que fos més alt. Com era habitual la porta tindria dos panys i una clau per cada intervinent que s'havien de posar d'acord per entrar pel manteniment o reclamacions de l'usuari. ⁽¹¹⁾

Tot i estar situat dins la propietat d'Oliver no era un pilar repartidor exclusiu per a la fàbrica de midó. Travy i Jordà continuen fent vendes d'aigua a habitatges del voltant del pilar, per exemple als actuals carrer Pitàgores o passatge de les Palmeres. El fuster de Sant Andreu del Palomar

La canalització es va allargar a partir del darrer pilar del carrer Horta, per sota de la riera, fins al carrer de Cartellà

Buenaventura Huguet, del qual no sabem l'adreça, compra un quart de ploma de primera classe. Però qui va mostrar més interès per l'aigua va ser en Ramon Espiell i Ruiz, un comerciant nebot del ric terratinent José Espiell i Vilasau. L'any 1862 va comprar 3 plomes, la mateixa quantitat de l'Ajuntament d'Horta per abastir les fonts. El 1863 hereta una part del patrimoni del seu oncle i compra 3 plomes més. Amb 6 plomes d'aigua, i a manca de més informació, Ramón Espiell és el major comprador d'aigua de la mina de can Travi. Molt probablement per abastir diverses cases de la seva propietat. Clar que el preu ja havia variat i les 3 darreres plomes les paga a 700 lliures cadascuna. L'actual carrer Espiell rememora la figura del seu oncle.

El quart i darrer pilar de la mina de can

Relació de les vendes de plomes d'aigua del s. XIX documentades per protocols notarials amb menció del comprador, professió, quantitat d'aigua comprada, pilar repartidor d'on s'obtenia i el preu pagat

DATA	COMPRADOR	PROFESSIÓ	PLOMES	PILAR	PREU
10-10-1860	Ajuntament d'Horta		2 plomes		1000 lliures
05-01-1861	Vicente Guardiola	Rajoler	1 ploma	carrer Rajoler	600 lliures
11-05-1861	Isidro Bordas i Fàbregas	Botiguer	1/4 ploma	plaça Masies	150 lliures
11-05-1861	Tomàs Giol i Oliva	Botiguer	1/4 ploma	plaça Masies	150 lliures
11-05-1861	Antonio Bonet Huguet	Fabricant	2 plomes	plaça Masies	1200 lliures
18-05-1861	Gerónimo Duran	Paleta	1/2 ploma	plaça Masies	300 lliures
18-05-1861	Vicente Ventura	Negociant	1 ploma	carrer Horta	600 lliures
21-05-1861	Rafael Sabadell i Permanyer	Hisendat	1 i 1/2 plomes	carrers Rajoler/Horta	900 lliures
21-05-1861	Antonio Vidal Moncerdá		1/2 ploma	carrer Rajoler	300 lliures
09-07-1861	Cipriano Duran	Forner	1/2 ploma	carrer Rajoler	300 lliures
09-07-1861	Gaudencio Gallamí	Rajoler	1/2 ploma	plaça Masies	300 lliures
15-04-1862	Ramon Espiell i Ruiz	Comerciant	3 plomes	carrer Cartellà	1035 lliures
05-05-1862	Jacinto Oliver Lasaleta	Fabricant	2 plomes	carrer Cartellà	1200 lliures
11-08-1862	Ajuntament d'Horta		3 plomes	carrers Masies/Horta	1500 lliures
22-11-1862	Francisco Giol i Oliva	Fuster	1/4 ploma	carrer Rajoler	150 lliures
22-11-1862	Juan Giol i Oliva	Negociant	1/2 ploma	carrer Rajoler	300 lliures
12-12-1862	Salvador Matas	Metge	1/2 ploma	carrer Horta	350 lliures
22-04-1863	Buenaventura Huguet	Fuster	1/4 ploma	carrer Cartellà	175 lliures
08-07-1863	Ramon Espiell Ruiz	Comerciant	3 plomes	carrer Cartellà	2100 lliures
28-07-1865	Antonio Crehuet i Barceló	Presbíter	1/2 ploma	plaça Masies	300 lliures
05-07-1866	José Iglesias i Duran	Botiguer	1/4 ploma	carrer Rajoler	175 lliures

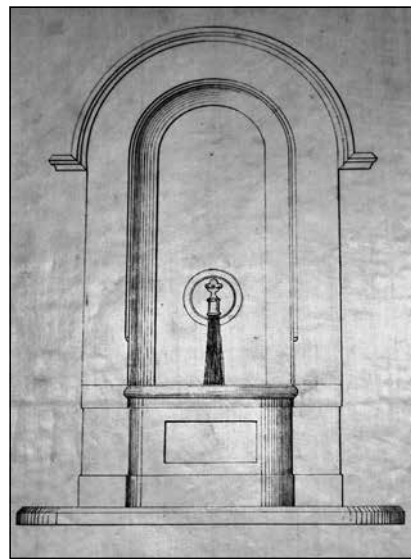
Travi en terrenys de Sant Andreu tenia un estructura diferent als altres tres d'Horta. Era una torre cilíndrica de més alçada que la resta i una coberta ornamentada. També disposava d'una font pública al costat del carrer Cartellà que va desaparèixer amb la rehabilitació efectuada l'any 2003 per l'Institut Municipal del paisatge Urbà.

Aquest darrer pilar tancava el recorregut de l'aigua que s'iniciava al subsòl de la masia de can Travi Vell a la vall d'Horta fins al pilar d'Oliver a Sant Andreu del Palomar. Una llargària d'uns 1.950 metres entre túnel i canalitzacions.

La manca de més fonts documentals no ens permet saber amb exactitud el número total de compradors ni qui eren. Les vendes s'havien concentrat entre els anys 1861 i 1863 o al menys les 40 plomes de primera classe que estaven garantides. (veure quadre llistat de vendes documentades).

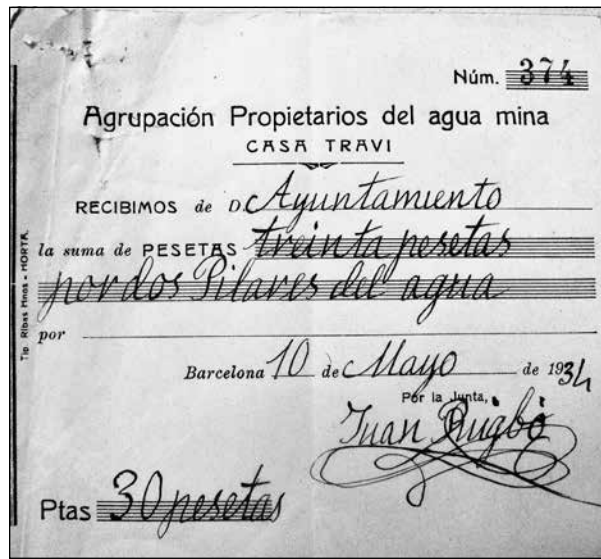
Nova font a la Casa Consistorial

A finals de 1866 l'Ajuntament d'Horta decideix la construcció d'una altra font pública a tocar de l'edifici de la casa Consistorial, la Casa del Comú (a l'actual plaça Santes Creus) i inicia un procés públic de propostes per a la construcció de la font i la canalització corresponent. Els interessats en fer l'obra fan diferents propostes. Joaquín Lou fa la seva oferta per un cost de "dos reales la cana lineal". Jaime Canals "per once y medio cuartos". Tomas Casañas per "medio sueldo catalan menos que el precio mas bajo". El mestre d'obres municipal José A. Folch y Brossa determina les condicions per a la conducció de l'aigua i la construcció de la font amb un

Font a la Casa Consistorial AMDHG

pressupost total de 275 escuts i 652 mil·lèsimes per un recorregut de 138 metres. "La cañeria partirà del depósito de la Fuente situada en la calle mayor siguiendo luego la misma calle hasta la esquina de la plaza mayor (plaça Santes Creus) y por último siguiendo esta para llegar al punto destinado para la Fuente. La cañeria será cubierta con tejas. La pila será de piedra llamada de Montjuich bien labrada segun el dibujo y plantillas que se acompaña". La conducció s'havia de fer a una fondària de "cuatro palmos o bien hasta encontrar los caños de los varios particulares que hay en la calle mayor sepultados y deberá ser cubierta hasta quedar en buen estado la calle". ⁽¹²⁾ No sabem que ha estat d'aquella font de fa 150 anys. Ara a l'antiga plaça Major al costat de l'antic edifici

Rebut de l'Agrupació de Propietaris de 30 ptes. AMCB

Consistorial hi ha la font que l'Ajuntament de Barcelona va regalar al poble d'Horta amb motiu de l'annexió a la ciutat el 1904 i que és còpia de la font de Canaletes.

L'Agrupación de propietarios del agua mina can Travi

Com ja s'ha comentat, era responsabilitat dels constructors de la mina, Travy i Jordà el manteniment, conservació i neteja de la mina; responsabilitat que havien de continuar els seus successors en temps futurs. Desconeixem fins quan va durar aquest manteniment de les instal·lacions per part dels constructors però devia anar perdent rigor i efectivitat en el temps. De manera que els propietaris i els usuaris de l'aigua van constituir l'Agrupación de propietarios del agua mina can Travi per poder tenir

el control i fer-se càrrec del manteniment de totes les instal·lacions, túnels, conduccions i pilars. Per manca de documentació desconeixem la data de constitució de l'agrupació, dels estatuts i dels seus membres. La primera constància de la seva activitat és un rebut de 1934 per un cobrament a l'Ajuntament de Barcelona per valor de 30 pessetes.

L'any 1956 es va produir una contaminació per febres tifoides que va afectar a 34 veïns dels voltants del carrer Horta. Sembla ser que l'aigua de la mina no hi va tenir res a veure, però l'Ajuntament va tancar la font pública al costat del pilar d'aquell carrer pensant que estava contaminada i va comunicar a propietaris i usuaris de no de beure aigua de la mina. Un cop fet l'anàli-

Tapa registre d'accés a la canonada a l'inici del carrer de la Plana

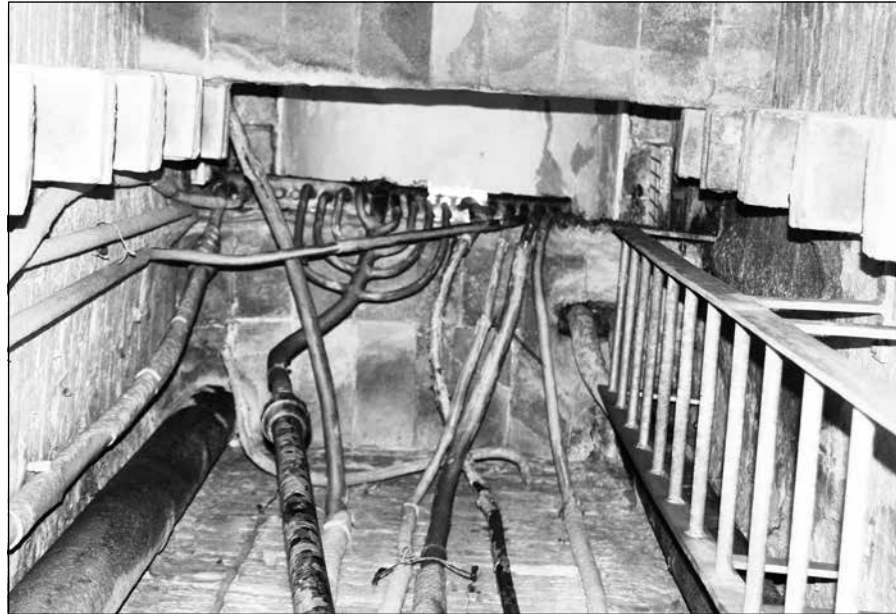
si, el laboratori municipal va autoritzar de nou el seu ús als pocs dies. D'aquella comunicació dels anys cinquanta sabem que eren 34 els domicilis que constaven com a propietaris d'aigua, als quals cal afegir els usuaris que hi tenien accés per viure en cases que rebien aigua que era redistribuïda pel propietari. Els anys setanta la llista baixa a 31 propietaris-usuaris. La comoditat que l'aigua corrent de xarxa proporcionada per la SGAB, les necessitats higièniques i dels nous electrodomèstics, junt a les noves edificacions que substituïen cases antigues, ha fet que el número d'usuaris hagi disminuït fins a quedar en la desena actual.

Altres iniciatives empresarials

La iniciativa de Travy i Jordà va ser el primer projecte de comercialització de les aigües a particulars a Horta i un dels primers del pla de Barcelona, al que van seguir d'altres iniciatives de subministraments d'aigua per la seva abundància i les bones perspectives de negoci.

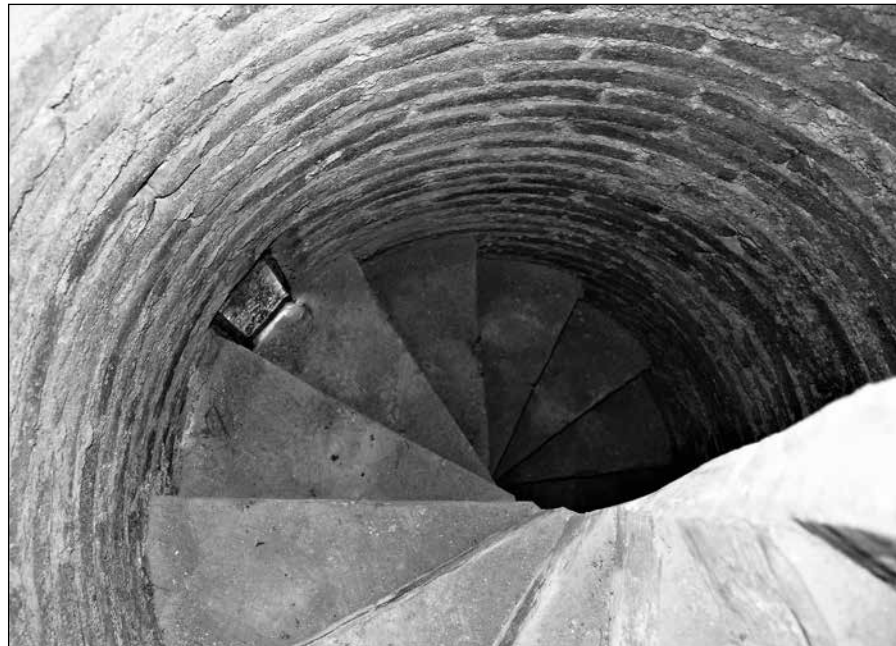
Uns anys més tard de l'inici d'aquest

PILAR DE LA PLAÇA DE LES MASIES

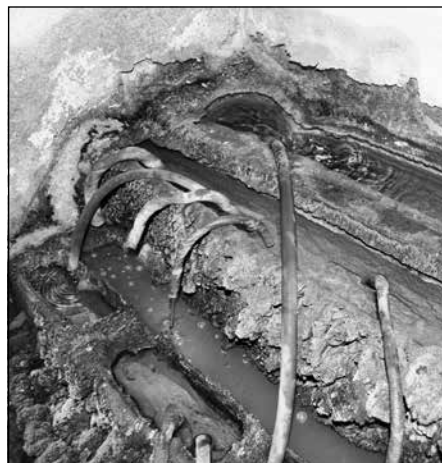

Tubs de conducció de l'aigua que baixen per l'interior del pilar cap els habitatges

PILAR DEL CARRER HORTA

Escala de cargol amb 57 esglaons de gran factura dins del volum cilíndric del pilar

Plomer distribuïdor. A la dreta, dues fotografies de les canonades recobertes de calcificacions i estalactites a l'interior de la torre

FOTOS: JUANJO FERNÁNDEZ

Plomer distribuïdor que reparteix l'aigua d'acord amb el cabal comprat

projecte, el 1865, en José Monteys i Pla, natural de Sant Andreu del Palomar es va associar amb Maria Barris i Vidal, esposa de Salvador Matas, per explotar dos pous que aquesta família tenia a unes cases de la seva propietat situada entre la plaça Major d'Horta (ara plaça de les Santes Creus) i la riera. Salvador Matas havia estat un dels compradors de mitja ploma de la mina de Travy, així que era coneixedor dels beneficis que aportava l'aigua corrent. José Monteys disposava de capital i iniciativa per introduir-se en aquesta activitat.⁽¹³⁾

José Monteys i Maria Barris, aquesta amb el consentiment del seu espòs Salvador Matas, es van associar per explotar les aigües d'aquests pous. L'acord va ser el començament de la conducció d'aigua coneguda com Matas y Monteys, pionera en el transport de l'aigua d'Horta fins l'Eixample de Barcelona.

Baltasar de Casanovas i de Bacardí de l'heretat de mas Pujol, avui can Fargues, també disposava d'aigua en el subsòl de la seva finca. El desembre de 1868 autoritza a Sebastià Artés, Pere Falqués i Melcior Soca a minar el terreny en busca d'aigua per transportar-la a Sant Andreu del Palomar per a la seva comercialització.

Pocs dies mes tard a inicis de 1869 la propietària de can Carbassa, Agustina Gorgas s'associa amb Victor Dotti i José Guix amb el mateix objectiu. La finca de can Carbassa era recorreguda pel torrent del mateix nom i ja disposava de mina d'on obtenia l'aigua pels seus conreus. El propòsit dels tres socis era augmentar el cabal d'aigua mitjançant l'ampliació o perforació de noves mines i canalitzar-la fins la riera d'Horta (ara carrer Cartellà amb Petrarca) on s'afegia a la conducció de Matas-Monteys.

Aquestes explotacions descrites són només un exemple d'una activitat empresarial privada del segle XIX per a la distribució d'aigua als municipis que voltaven el pla

A finals del segle XIX la Companyia d'Aigües de Barcelona ja té quasi el total monopoli de la distribució d'aigües

de Barcelona. El 1867 es crea la que més endavant serà la Societat General d'Aigües de Barcelona que enguany celebra el seu 150è aniversari. A partir de la dècada dels vuitanta la llavors anomenada Companyia d'Aigües de Barcelona, de capital francès i belga, es va anant fent amb el control de la majoria d'aquestes petites empreses alhora que introduïa grans canvis en el cobrament de l'abastiment de l'aigua. Les vendes d'aigua a perpetuïtat d'ús corrent en la

majoria dels contractes van ser substituïdes per pagaments temporals segons les quantitats subministrades i controlades gràcies a un nou element: el comptador.

A finals del segle XIX la Companyia d'Aigües ja té quasi el total monopoli de la distribució d'aigües a Barcelona. Gràcies a la compra de les petites o més grans empreses existents o la construcció de una nova xarxa de distribució el 1897 tenia el domini del subministrament privat d'aigua a Barcelona.⁽¹⁴⁾ Però sempre hi ha una excepció. I aquesta excepció és la mina de can Travi. Després de 160 anys la mina continua abastint d'aigua a un grup reduït d'usuaris que avui la reben. És un cas excepcional i segurament únic a tot el pla de Barcelona. És un miracle que amb els canvis estructurals, tecnològics i socials que s'han produït a Barcelona des del segle XIX fins avui encara existeixi aquesta relíquia. Si no hagués estat per la preocupació i protecció pel bon manteniment de la mina per part d'alguns propietaris de la mina com Joan Puigbó o Joan Oliver i els seus antecessors, junt amb l'Enrique Pérez, molt probablement la mina o els pilars repartidors ja no existirien.

La urbanització de la vall d'Horta al llarg del segle XX amb obres olímpiques incloses, les noves necessitats socials d'higiene en la vida quotidiana que no poden dependre dels cicles naturals, l'increïble augment de la densitat de població i els avenços tecnològics van totalment en contra de la supervivència d'uns elements i un sistema que amb l'única ajuda de la gravetat, encara transporta l'aigua a alguns veïns d'Horta.

Arxius consultats:

ACEG – Archivo Cartográfico y de Estudios Geográficos
AHPB - Arxiu Històric Protocols Notarials de Barcelona
AMCB – Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
AMDHG - Arxiu Municipal de Districte Horta-Guinardó

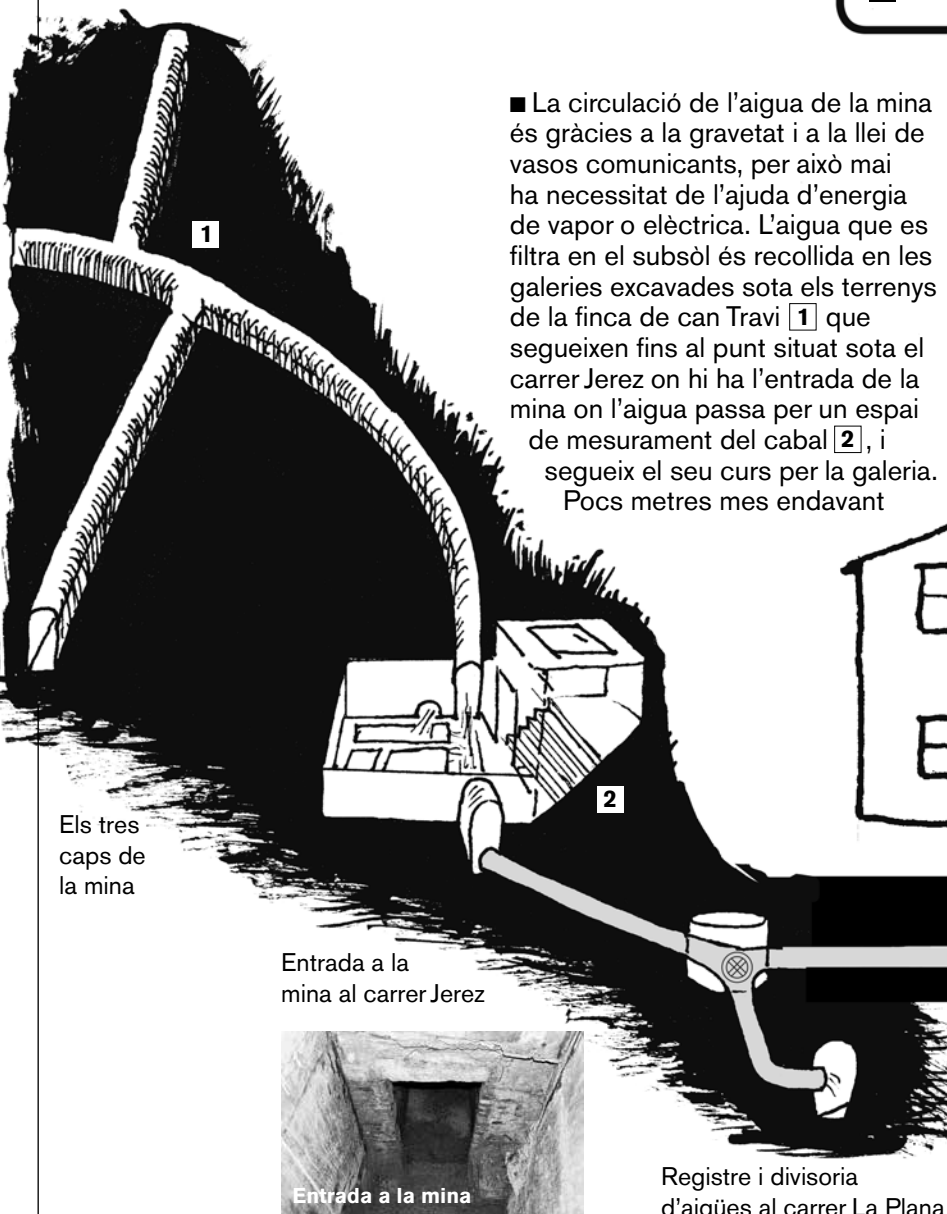
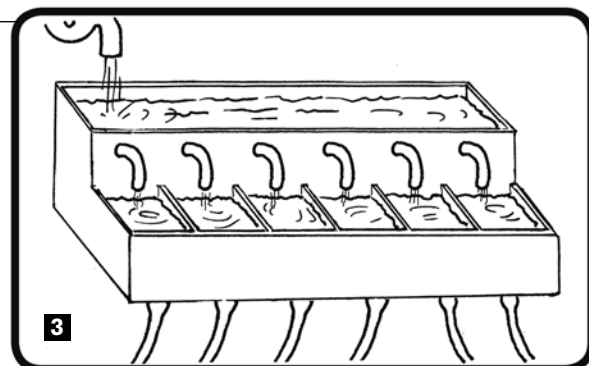
Notes:

- 1) AHPB 1316/5 E5
- 2) AHPB 1316/5 E6
- 3) AMDHG 6.2.1/008
- 4) Ídem.
- 5) AMDHG 6.2.1/015
- 6) AMDHG 6.2.1/010
- 7) Arxiu família Corretja
- 8) Altres valors d'una ploma d'aigua: Manresa 2468 litres; Tarragona 3.327 l.; Lleida 2.160 l.)
- 9) AHPB 1278/74 E61
- 10) AHPB 1278/79 E1140
- 11) AHPB 1254/49 E203
- 12) AMDHG 6.2.1/014
- 13) José Monteys va ser un empresari amb diverses explotacions del sector de l'aigua a final del s XIX i inici del XX a Horta, Sants i Barcelona. Veure revista EL POU núm.6.
- 14) *Aigua i societat a Barcelona entre les dues exposicions (1888-1929)* Manel Martín Pascual UAB 2007.

Bibliografia

- Guardia, Manuel. *La revolució del aigua en Barcelona, 1867-1967*. UPC 2012.
- Martín Pascual, Manel. *Barcelona: aigua i ciutat. L'abastament d'aigua entre les dues exposicions (1888-1929)*. Barcelona 2010.
- Fernández, Mònica. Moliné, Montserrat. Urballa, Miguel Àngel. *Estudio cualitativo de las aguas de mina del barrio de Horta*. UB. Desembre 2001

Detalls tècnics del funcionament de la mina i la conducció de les aigües de can Travi

Els tres caps de la mina

Entrada a la mina al carrer Jerez

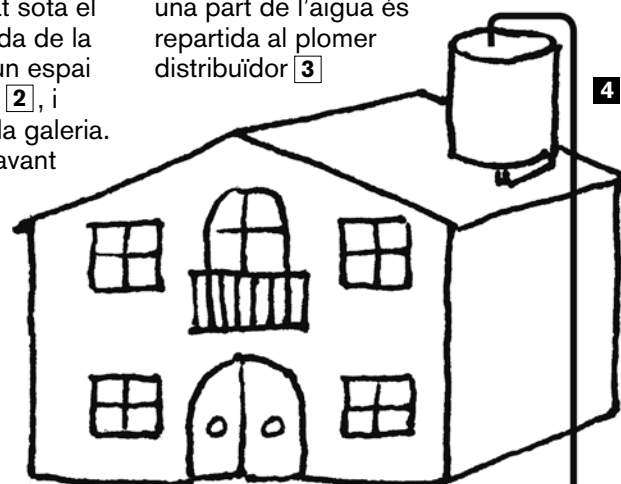

Entrada a la mina

Registre i divisoria d'aigües al carrer La Plana

La circulació de l'aigua de la mina és gràcies a la gravetat i a la llei de vasos comunicants, per això mai ha necessitat de l'ajuda d'energia de vapor o elèctrica. L'aigua que es filtra en el subsòl és recollida en les galeries excavades sota els terrenys de la finca de can Travi **1** que segueixen fins al punt situat sota el carrer Jerez on hi ha l'entrada de la mina on l'aigua passa per un espai de mesurament del cabal **2**, i segueix el seu curs per la galeria. Pocs metres mes endavant

una canonada recull l'aigua que va per sota del carrer de la Plana i la condueix fins a dalt del primer pilar. La distribució en els quatre pilars del recorregut és similar. L'aigua arriba dalt dels pilars per la diferència d'alçada entre la captació i el distribuïdor. Un cop dalt del pilar una part de l'aigua és repartida al plomer distribuïdor **3**

4

Plomer gran

Plomer petit

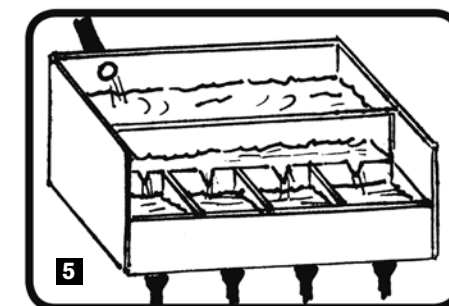

Tubs plomer gran

Pilar i font del carrer d'Horta

que dosifica el cabal segons les plomes contractades. Un tub més prim condueix l'aigua al dipòsit de cada habitatge. **4** En alguns casos aquest dipòsit del comprador tenia un altre plomer que repartia de nou a altres cases subcontractades. **5**

El pilar del carrer Horta també abastia la font que té al costat fins els anys seixanta que va ser substituïda per aigua de la xarxa. El plomer disposava d'uns

5

compartiments per repartir el líquid de manera uniforme. Aquests compartiments tenien un forat o una obertura en forma de V perquè passés l'aigua, que podien ser de diferents mides segons la quantitat d'aigua comprada per cada usuari.

El cabal que no era repartit en aquell pilar continuava per la canonada al proper pilar i feia la mateixa distribució. Fins arribar el darrer pilar del carrer de Cartellà **6** on un cop fet el repartiment podria ser que restés aigua sobrant.

El recorregut total de l'aigua s'acosta als 2 km. El desnivell entre el subsòl de can Travi Vell i el darrer pilar del carrer Cartellà és aproximadament d'uns 50 metres. L'alçada dels pilars està entre els 9 i 13 metres.

Darrer pilar al carrer de Cartellà

6

DESNIVELL DEL RECORREGUT

